

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2021-41-1-86-97>

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ: В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

Петросян К.Є., Котова Л.В.

**EXERCISE OF THE RIGHT TO SOCIAL PROTECTION BY INTERNALLY
DISPLACED PERSONS: IN THE ASPECT OF PROVIDING THE PRINCIPLE
OF THE RULE OF LAW**

Petrosian K.E., Kotova L.V.

У статті здійснено аналіз міжнародних та національних нормативно-правових актів, а також даних, зокрема статистичних, щодо окремих аспектів реалізації права на соціальний захист, у тому числі щодо правового забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Відзначено, що з початком збройної агресії Російської Федерації у 2014 році в Україні з'явилися особи, які з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту були вимушені залишити місця свого постійного проживання та переселитися в інші регіони держави. Офіційна статистика щодо кількості взятих на облік ВПО з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим, та частки серед них осіб пенсійного віку в черговий раз підкреслює необхідність дослідження питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист та розробки ефективних механізмів вдосконалення законодавчої бази, що закріплює права і свободи внутрішньо переміщених осіб в аспекті забезпечення принципу верховенства права. Констатовано, що в аспекті забезпечення принципу верховенства права, право на соціальний захист має природно-правовий характер, тобто належить особі з моменту народження, а тому має визнаватись і гарантуватись державою. Підкреслюється неподільність принципу верховенства права з такими поняттями як демократія та права людини, в тому числі права у сфері соціального захисту. Авторами з'ясовані важливі моменти визначення понять «соціальний захист» й «соціальне забезпечення» та виокремлені три головні складові системи соціального захисту. Авторами зазначено, що існує ряд особливостей в реалізації права на соціальний захист в умовах збройного конфлікту в Україні внутрішньо переміщеними особами, зокрема: по-перше, констатовано, що право на соціальний захист внутрішньо переміщеної особи поставлено у залежність від наявності у такої особи довідки на підтвердження цього статусу; по-друге, підкреслюється, що з метою реалізації свого конституційного права особа повинна відкрити рахунок виключно в Ощадбанку; по-третє, встановлюється, що діюче законодавство передбачає обов'язок внутрішньо переміщеної особи періодично проходити фізичну ідентифікацію в установі банку; по-четверте, у разі недотримання встановлених умов особа зазнає обмеження у реалізації свого права на соціальний захист шляхом зупинення соціальних виплат, що порушує забезпечення принципу верховенства права.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, система соціального захисту, реалізації права на соціальний захист, принцип верховенства права.

Постановка проблеми. Статтею 46 Конституції України передбачено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1, ст.46]. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням; пенсіями, іншими видами соціальних виплат та допомоги, що спрямовані на забезпечення рівня життя, не нижчий від про-житкового мінімуму, встановленого законом.

Однак, в сучасних умовах питання реалізації та забезпечення конституційних прав людини та громадянина в Україні набули особливого значення, враховуючи певні загрози та фактори, такі як, збройна агресія Російської Федерації на Сході України, пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 та введення внаслідок цього карантинних обмежень, локдаунів тощо.

З початком збройної агресії Російської Федерації у 2014 році в Україні з'явилися особи, які були вимушені залишити місця свого постійного проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту та переселитися в інші регіони держави, так звані внутрішньо переміщені особи. При цьому, як люди, що були змушені виїхати з окупованих територій, так і ті, які залишилися на тимчасово окупованій території, стикаються з численними проблемами. Найбільше проблем виникає у галузі соціального забезпечення, зокрема, пенсійного. Це пов'язано з тим, що велика кількість осіб, постраждалих від збройного конфлікту – особи похилого віку. Відповідно до інформації офіційного сайту Міністерства соціальної політики України, станом на 15 березня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб (да-

лі – ВПО), в Україні взято на облік 1 462 313 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим [2]. Згідно повідомлення пресслужби Пенсійного фонду України, станом на 1 січня 2021 року в Україні налічувалось 11,1 мільйонів пенсіонерів [3]. З огляду на це, питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист постало перед вітчизняним законодавцем та правниками теоретиками і практиками так гостро, як ніколи раніше.

Також на нашу думку, ця актуальність підкреслюється необхідністю дотримання принципу верховенства права, який є основоположною засадою у визначенні конституційного ладу держави і передбачає, що людина, її права та свободи є найвищою цінністю, визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою реалізації права на соціальний захист, у тому числі щодо правового забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб займалися такі науковці, як: О. Виноградова, О.Фесенко, Г. Христова, О. Безпалова, С. Алексєєв, Т. Гарасимів, О. Рогач та інші. Також проблема забезпечення та захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є предметом постійного моніторингу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, різноманітних міжнародних організацій (ОБСЄ, Міжнародна організація з міграції (МОМ), Агентство ООН із питань міграції тощо).

Проблематика верховенства права привертає чи не найбільшу увагу представників юридичної науки. Окремі її аспекти ставали предметом ґрунтовних досліджень таких вчених, як С. Головатий, А. Заєць, М. Козюбра, О.Петришин, В. Городовенко, Н. Грень, В. Камка, О. Ткачук, С. Шевчук та ін.

Разом з тим, питання реалізації права на соціальний захист внутрішньо переміщеними

особами в аспекті забезпечення принципу верховенства права науковцями не вивчалось в достатньої мірі.

Тому, з огляду на зазначене, метою цієї статті є дослідження особливостей реалізації права на соціальний захист в умовах збройного конфлікту в Україні внутрішньо переміщеними особами з урахуванням міжнародних стандартів та формування пропозицій щодо ефективної реалізації механізмів вдосконалення законодавчої бази, що закріплює права і свободи внутрішньо переміщених осіб в аспекті забезпечення принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу дослідження. В статті 1 Конституції України закріплено, що Україна є суверенною незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. При цьому наголошується, що людина її життя і здоров'я честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави [1, ст.1]. Отже, здійснюючи соціальну функцію, держава тим самим забезпечує соціальний захист своїх громадян у сфері суспільних відносин.

Вважається, що термін «соціальний» походить від латинського “socialis” і означає: спільний, громадський, тобто такий, що пов'язаний із питаннями спільного життя громади та суспільства [4].

Багато науковців розглядають поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» як синоніми. Однак, соціальний захист, на відміну від соціального забезпечення, передбачає гарантії щодо охорони праці, здоров'я, навколишнього природного середовища, оплати праці та інші заходи, необхідні для нормальної життєдіяльності людини й функціонування держави. Соціальне забезпечення порівняно із соціальним захистом є вужчим поняттям і означає практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соці-

ального догляду. Відповідно до міжнародних стандартів соціальне забезпечення включає також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання і виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [5, с.36].

Отже, соціальний захист забезпечує життєдіяльність громадян у широкому розумінні і включає в себе не тільки соціальне забезпечення, а й соціальну інтеграцію, отримання освіти, забезпечення житлом, охорона здоров'я і так далі. При цьому, соціальний захист може розглядатися як у широкому, так і у вузькому розумінні.

Так, поняття «соціальний захист» у широкому розумінні визначають як: діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні соціальний захист визначають як: сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [5, с.36].

Тобто, на нашу думку, соціальний захист у широкому значенні становить вид окремих відносин, що існують у державно-організованому суспільстві, з приводу забезпечення достатніх можливостей особи для її всебічного розвитку та її нормальної життєдіяльності.

В юридичній літературі є велика кількість визначень поняття «соціальний захист». Соціальний захист визначається як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах [6, с.381].

С. Алексєєв під поняттям «захист» розумів державно-примусову діяльність, спря-

мовану на здійснення «відновлювальних» завдань – на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [7, с.202].

О. Єрмоловська вважає, що «соціальний захист – це система відносин між індивідом і суспільством з приводу розв'язання протиріч між негативними соціальними наслідками та становленням ринкової організації виробництва, реальними можливостями людини адаптуватися до них» [8, с.13]. Іншу думку висловлює Н. Хом'як, яка під соціальним захистом розуміє «комплекс заходів, що захищають від економічної та соціальної деградації внаслідок економічної кризи, зниження доходів, хвороб, професійного захворювання, старіння, безробіття, екологічної загрози тощо» [9, с.8].

На думку І. Сироти, термін «соціальний захист» належить до функції держави, яка піклується про матеріальне забезпечення незапрацездатних громадян [10, с.4].

І. Ярошенко соціальний захист розглядає «як діяльність держави, яка здійснюється у рамках державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя, і закріплена у системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються при задоволенні потреб особи в належному матеріальному забезпеченні із спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня» [11, с.24].

Н. Стаховська вважає, «що законодавець до соціального захисту намагається віднести різні державницькі заходи матеріально-побутового, медичного, культурно-освітницького й іншого характеру, через які виявляється турбота держави про підрастаю-

че покоління, про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, про громадян, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною і, фактично, про все населення України» [12, с.56].

Н.Б. Болотіна розглядає соціальний захист «як зміст соціальної функції держави, який виражається системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини й громадянина в державі» [13, с.324].

На думку П.І. Шевчука система соціального захисту покликана виконувати дві основні функції:

- пом'якшувати наслідки бідності (реабілітаційна функція) через надання короткотермінової адресної допомоги бідним;

- запобігати бідності (превентивна функція), що досягається запровадженням умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час свого активного періоду життя.

Перша функція має, зазвичай, характер пасивної підтримки тих членів суспільства, які з певних причин опинились у скрутному економічному становищі, що допомагає їм уберегтися від зубожіння. Друга полягає у захисті доходу окремої особи і членів її сім'ї на випадок втрати працездатності (через старіння, хворобу, каліцтво) чи самої роботи і є активним заходом допомоги [14].

Вважаємо, що мета соціального захисту полягає в тому, щоб, забезпечивши людям мінімально необхідний життєвий рівень, надати кожному можливості вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності, гарантувати дотримання стабільності в суспільстві, соціальної солідарності, загального добробуту населення.

В аспекті принципу верховенства права слід зауважити, що право на соціальний захист має природно-правовий характер, тобто належить особі з моменту народження, а тому має визнаватись і гарантуватись державою. У юридичній енциклопедії верховенст-

во права тлумачать як принцип, що передбачає панування права в життєдіяльності громадянського суспільства та функціонуванні правової держави [15, с.341]. На думку одного із творців доктрини верховенства права А. Дайсі цей принцип ґрунтується на визнанні та беззастережному сприйнятті найвищої цінності людської особи, її невідчужуваних прав і свобод, які, є «основою, а не результатом права країни», а правила, що лежать в основі конституційного кодексу, є «не джерелом, а наслідком прав осіб» [16, с.522, 527].

Принцип верховенства права є «надпринципом», який можна розглядати як верховенство правового закону, характеризуючи його за призначенням як верховенство прав людини в їх природному розумінні [17]. В питанні реалізації в Україні принципу верховенства права важко переоцінити значення підписання та ратифікації Україною Європейської Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11, 15 та 16 до неї. Розглядаючи механізм реалізації в Україні принципу верховенства права, слід ще раз підкреслити його неподільність з такими поняттями як демократія та права людини, в тому числі права у сфері соціального захисту.

Тобто, соціальний захист - це певний механізм, за допомогою якого досягається мінімальний життєвий рівень громадян, система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив.

Водночас слід виділити три головні складові системи соціального захисту: 1) пенсійне забезпечення та забезпечення на випадок безробіття; 2) грошова допомога сім'ям; 3) різні форми соціальної допомоги й

соціальних послуг (догляд за людьми похилого віку, інвалідами, опіка над сиротами).

Механізм реалізації права на соціальний захист визначають такі акти законодавства як Основи законодавства про загальнообов'язкове держане соціальне страхування від 14 січня 1998 року, Закони України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 року, «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року.

Відповідно до Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, загальнообов'язкове державне соціальне страхування - це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у випадку хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, встановлених законом. Законом також передбачено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; медичне; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші види страхування, передбачені законами України [18, ст.1].

Права внутрішньо переміщених осіб у сфері соціального захисту лише нещодавно стали предметом досліджень у вітчизняній науці публічного права. Зокрема, існує дискусія щодо наявності у внутрішньо переміщених осіб окремого правового статусу чи визнання їх окремого правового положення.

Це має значення, оскільки правовий статус особи потребує певної процедури визнання та офіційного оформлення. Правове положення особи вимагає скоріше вжиття державою певної сукупності негативних і позитивних обов'язків, які випливають з фактичного стану правовідносин і обов'язку держави захистити будь-які категорії осіб відповідно до засад поваги до прав людини та юридичної визначеності. Внутрішньо переміщені особи зіткнулися з проблемою здійснення та захисту своїх прав, гарантованих Конституцією України, в тому числі права на соціальний захист. Не зважаючи на прийняті спеціальні нормативно-правові акти, чинне законодавство недосконале та не містить належних і ефективних правових, зокрема, організаційних і процедурних механізмів забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в аспекті забезпечення принципу верховенства права. Однак, в умовах сьогодення український законодавець намагається вирішити ряд проблем, які постають перед внутрішньо переміщеними особами.

Зокрема, 20.10.2014 було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII, який встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.

Статтею 2 зазначеного Закону визначено, що Україна має вжити всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання вимушеного внутрішнього переміщення осіб. Громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, мають право на захист від примусового внутрішнього переміщення. Цей закон встановлює

додаткові гарантії для ВПО, а не обмеження їх прав [19, ст.2].

Внутрішньо переміщені особи потребують особливого захисту, на чому наголошує Комітет міністрів Ради Європи: «внутрішньо переміщені особи не повинні зазнавати дискримінації через їхнє переміщення. Держави-члени повинні вжити належних і ефективних заходів для забезпечення рівного ставлення до внутрішньо переміщених осіб, а також до них та інших громадян. У результаті цього може виникнути зобов'язання розглянути питання щодо особливого поводження з внутрішньо переміщеними особами з огляду на їхні потреби» [20].

В чинному законодавстві існує чимало законів, постанов КМУ та законодавчих актів, що визначають нормативно-правове регулювання права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб.

Так, Кабінетом Міністрів України 01.10.2014 була прийнята постанова № 505, якою затверджено Порядок надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (далі - Порядок № 505). Цей Порядок визначає механізм надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (далі - грошова допомога).

Пунктом 7 Порядку № 505 передбачено, що у разі звільнення та подальшого непрацевлаштування працездатного члена сім'ї грошова допомога на цього члена сім'ї через два місяці з дня, що настає за днем звільнення, зменшується на 50 відсотків, а через чотири місяці з дня, що настає за днем звільнення, - припиняється. Поряд з цим, Порядком взагалі не передбачено можливість від-

новлення виплати щомісячної грошової допомоги у разі, якщо їх припинено на підставі пункту 7, навіть якщо у подальшому, після припинення виплат, особа офіційно працевлаштувалася, що має наслідком необхідність звернення внутрішньо переміщеної особи до суду з метою захисту її соціального права.

Деякі вчені відмічають, що «не зважаючи на існування спеціального законодавства в сфері забезпечення дотримання та реалізації соціальних прав внутрішньо переміщених осіб, неврегульованим залишається питання підтвердження наявного трудового стажу до жовтня 1998 року (за відсутності трудової книжки або відповідних записів в ній) на підприємствах, які залишилися на тимчасово окупованій території або архіви яких залишилися на таких територіях. Документи, видані окупаційною владою, не беруться до уваги органами ПФУ на підставі статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [21, с. 70]. Підтримаємо думку вчених, та вважаємо, що слід враховувати обмежені можливості ВПО по збору доказів на окупованій території, у той час як встановлення цих фактів має істотне значення для реалізації цілої низки прав людини, включаючи право на пенсійні виплати в аспекті забезпечення принципу верховенства права. Саме тому при розгляді такої категорії спорів на підставі подібних документів суди керуються «Намібійськими винятками», практикою ЄСПЛ та враховують роз'яснення і практику Верховного Суду. Саме судовий порядок має на меті допомогти захистити права людини, передбачені Конституцією України. Водночас, на нашу думку, подібна судова процедура, яка набула масового характеру знецінює мету та сенс саме судового розгляду, бо суд просто підміняє адміністративну процедуру, яка має виконуватися пенсійними органами, наділені-

ми відповідними дискреційними повноваженнями.

Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 № 2811-ХІІ встановлено гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми через надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку дітей. Статтею 10 зазначеного Закону передбачена допомога при народженні дитини, яка вважається власністю дитини і призначається за умови, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини [22, ст.10]. Разом з тим, Законом не передбачено можливості звернення за такою допомогою після закінчення 12 місяців з моменту народження дитини або за її відновленням з моменту припинення для тих осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України, що призводить до порушення інтересів дитини.

Також, чинне законодавство у сфері доступу до пенсійних виплат внутрішньо переміщених осіб передбачає певні обмеження для таких осіб, оскільки особа для цього повинна отримати довідку внутрішньо переміщеної особи, відкрити рахунок виключно в Ощадбанку, оформити електронне пенсійне посвідчення і періодично проходити фізичну ідентифікацію в установі банку. На нашу думку, можливість отримувати пенсії виключно через рахунки, відкриті в установах Ощадбанку, позбавляють особу права вибору банківської установи та фактично обмежують її право на отримання пенсії.

Ще однією з проблем в аспекті забезпечення принципу верховенства права є невідповідність підзаконних нормативно-правових, що регулюють питання поновлення пенсійних виплат внутрішньо переміщеним особам пенсій чинному Закону України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Так, частиною першою статті 49 Закону № 1058-IV передбачено, що виплата пенсії за рішенням територіальних органів Пенсійного фонду або за рішенням суду припиняється:

1) якщо пенсія призначена на підставі документів, що містять недостовірні відомості;

2) на весь час проживання пенсіонера за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;

3) у разі смерті пенсіонера;

4) у разі неотримання призначеної пенсії протягом 6 місяців підряд;

5) в інших випадках, передбачених законом.

Частиною другою цієї статті визначено, що поновлення виплати пенсії здійснюється за рішенням територіального органу Пенсійного фонду протягом 10 днів після з'ясування обставин та наявності умов для відновлення її виплати. Виплата пенсії поновлюється в порядку, передбаченому частиною третьою статті 35 та статтею 46 цього Закону [23, ст.49].

В той же час, 08 червня 2016 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 365 “Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам”, яка набрала чинності 14 червня 2016 року, пунктом 1 якої затверджено Порядок призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання /перебування. При цьому, норми Постанови КМУ № 365 обмежують конституційне право особи на соціальні виплати в аспекті забезпечення принципу верховенства права та встановлюють додаткові підстави для припинення виплати пенсії, ніж передбачені Законом № 1058, чим, на жаль керуються в

своїй роботі органи Пенсійного фонду. Це, в свою чергу, призводить до численних звернень внутрішньо переміщених осіб до суду із позовними заявами щодо відновлення та виплати пенсії, стягнення заборгованості з пенсії тощо.

Слід також зазначити, що відповідно до абзацу сімнадцятого пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 05.11.2014 № 637 «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», яка набрала чинності з 26.11.2014, припинення або відновлення соціальних виплат проводиться структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад або територіальними органами Пенсійного фонду України згідно з Порядком здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 “Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам”.

Відповідно до абзацу двадцять першого пункту 1 Порядку № 637 суми пенсій, які не виплачено за період до місяця їх відновлення, обліковуються в органі, що здійснює пенсійні виплати, та виплачуються на умовах окремого порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України.

Однак, до теперішнього часу Кабінетом Міністрів України зазначений порядок не розроблено, що виключає можливість фахівців Пенсійного органу при відновленні пенсійних виплат з моменту звернення особи вчиняти дії по виплаті виниклої заборгованості.

Отже, на даний час потребують вдосконалення як законодавчі акти у сфері нормативно-правового регулювання права на соціальний захист внутрішньо переміщених

осіб, так і функції пенсійних органів під час проведення відповідної роботи з ВПО. В цьому аспекті погоджуємося із точкою зору Г.В. Татаренко та О.С. Арсентьєвої щодо «необхідності розроблення Україною нової Доктрини Національної безпеки задля досягнення бажаного результату» [24, с.181], в тому числі проведення заходів по інформуванню і роз'ясненню ВПО можливостей врегулювання існуючих проблемних питань у сфері соціального захисту з метою забезпечення принципу верховенства права.

Висновки. На сьогоднішній день в Україні в цілому спостерігається тенденція до системного розвитку прав людини в аспекті забезпечення принципу верховенства права, в тому числі прав внутрішньо переміщених осіб. Соціальні права розглядаються як невід'ємний елемент міжнародних стандартів прав людини, які, з одного боку, спрямовані на гарантування кожному гідних умов життя, а з другого – визначають обов'язок держави забезпечити всім, хто цього потребує, такий мінімум соціальних можливостей і соціальної захищеності, який необхідний для підтримки гідності особи, нормального задоволення її матеріальних і духовних потреб. У цьому контексті можна констатувати, що існує ряд особливостей в реалізації права на соціальний захист в умовах збройного конфлікту в Україні внутрішньо переміщеними особами, зокрема:

- право на соціальний захист внутрішньо переміщеної особи поставлено у залежність від наявності у такої особи довідки на підтвердження цього статусу;

- з метою реалізації свого конституційного права особа повинна відкрити рахунок виключно в Ощадбанку,

- діюче законодавство передбачає обов'язок внутрішньо переміщеної особи періодично проходити фізичну ідентифікацію в установі банку;

- у разі недотримання встановлених умов особа зазнає обмеження у реалізації свого права на соціальний захист шляхом зупинення соціальних виплат, що порушує забезпечення принципу верховенства права.

На підставі викладеного, на нашу думку, необхідно створити ефективні механізми задля реалізації внутрішньо переміщеними особами наданого їм права на соціальний захист з метою дотримання гарантованого державою принципу верховенства права, що перш за все потребує вдосконалення законодавчої бази, що закріплює права і свободи внутрішньо переміщених осіб в аспекті забезпечення принципу верховенства права, а саме:

а) розроблення порядку звернення за призначенням соціальних виплат для громадян, які постійно проживають на тимчасово окупованій території України;

б) визначення на законодавчому рівні права внутрішньо переміщених осіб на звернення за соціальною виплатою після закінчення встановленого строку за наявності поважних причин;

в) розроблення порядку виплати внутрішньо переміщеним особам виниклої заборгованості у разі відновлення соціальних виплат за заявою особи;

г) приведення у відповідність до закону існуючих підзаконних актів у сфері соціального захисту.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: за станом на 01.01.2020 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Міністерство соціальної політики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/19770.html>.
3. Пенсійний фонд України. Інформаційна сторінка вебпорталу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2128756-rozpodil-pensioneriv-po-vyдах-ta-rozmirah-pryznachenih-pensij-stanom-na-01-01-2021/>.

4. Философский энциклопедический словарь. – М., 2000.
5. Болотина Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і поняття. *Право України*. 2000, № 4. С. 36.
6. Ліанова Л., Палій О. Ринок праці та соціальний захист. – К., 2004. 491 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. Москва: Изд-во Проспект, 2008. 412 с.
8. Єрмоловська, О.Ю. Соціальний захист як фактор стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.Ю. Єрмоловська. - Харківський державний університет. Харків : [б.в.], 1996. – 23 с.
9. Хом'як І. К. Формування системи соціального захисту сільського населення в радіоактивних забруднених районах: Автореф. дис. канд. екон. наук. – К., 1996.
10. Сирота І. М. Право пенсійного забезпечення в Україні. – К., 1998. – 408 с.
11. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: Дис. канд. юрид. наук. – К., 2006. – 219 с.
12. Стаховська Н. Соціальне забезпечення чи захист // *Предпринимательство, хозяйство и право*. – 2000. – № 8. – С. 52–57
13. Болотина Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні: [монографія] / Н.Б. Болотина. – К.: Знання, 2005. – 381 с.
14. Шевчук П. І. Соціальна політика / Шевчук П. І. – Львів: Світ, 2003. – 400с.
15. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 1998. – 341 с.
16. Дайсі А. Вступ до вчення про право Конституції. *Анатомія лібералізму. Політико-правничі вчення та верховенство права*. –2008. – 678 с.
17. Головатий С. Верховенство закону versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? // *Вісник Академії правових наук України*. – 2003. - № 2-3.
18. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне стархування: Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1998, № 23, ст.121.
19. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: за станом на 27.03.2018р. // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 1, ст. 1).
20. Рекомендація Res (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб / Комітет Міністрів Ради Європи. 05.04.2006. Європи. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1> (дата звернення: 24.02.2020).
21. Галкін В.Л. Котова Л.В. Проблема легітимації документів, виданих окупаційною владою, на шляху до забезпечення пенсійних прав внутрішньо переміщених осіб /В.Л. Галкін, Л.В. Котова // *Актуальні проблеми права: теорія і практика*: збірник наукових праць. Северодонецьк : СХУ ім. В. Даля 2019. № 2 (38). С. 64-73.
22. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 5, ст.21
23. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування від 09.07.2003 р. № 1058-IV// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 49-51, ст. 376.
24. Татаренко Г.В., Арсентьєва О.С. Інформаційна агресія Російської Федерації проти України: Історичні паралелі // *Актуальні проблеми права: теорія і практика*: збірник наукових праць. Северодонецьк : СХУ ім. В. Даля 2018. № 1 (35). С.175-182

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR: za stanom na 01.01.2020 // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 1996, № 30, st. 141.
2. Ministerstvo sotsialnoi polityky [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.msp.gov.ua/news/19770.html>.
3. Pensiinyi fond Ukrainy. Informatsiina storinka vebportalu [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.pfu.gov.ua/2128756-rozpodil-pensioneriv-po-vyдах-ta-rozmirah-pryznachenyh-pensij-stanom-na-01-01-2021/>.
4. Fylosofskiy entsyklopedycheskyi slovar. – М., 2000.
5. Bolotina N. Pravo liudyny na sotsialne zabezpechennia v Ukraini: problema terminiv i poniat. *Pravo Ukrainy*. 2000, № 4. S. 36.
6. Lianova L., Paliy O.. Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst. – К., 2004. 491 s.
7. Alekseev S.S. Obschchaia teoriya prava : uchebnyk. Moskva : Yzd-vo Prospekt, 2008. 412 s.
8. Iermolovska, O.Iu. Sotsialnyi zakhyst yak faktor stabilizatsii zhyttievoho rivnia naseleennia v umovakh transformatsiinoi ekonomiky : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk / O.Iu.

Yermolovska. - Kharkivskiy derzhavnyi universytet. Kharkiv : [b.v.], 1996. – 23 s.

9. Khomiak I. K. Formuvannya systemy sotsialnoho zakhystu silskoho naselennia v radioaktyvnykh zabrudnenykh raionakh: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk. – K., 1996.

10. Syrota I. M. Pravo pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. – K., 1998. – 408 s.

11. Iaroshenko I. S. Orhanizatsiino-pravovi fory sotsialnoho zakhystu liudyny i hromadianyna v Ukraini: Dys. ... kand. yuryd. nauk. – K., 2006. – 219 s.

12. Stakhovska N. Sotsialne zabezpechennia chy zakhyst // Predprynyma-telstvo, khoziaistvo y pravo. – 2000. – № 8. – S. 52–57

13. Bolotina N.B. Pravo sotsialnoho zakhystu: stanovlennia i rozvytok v Ukraini : [monohrafiia] / N.B. Bolotina. – K. : Znannia, 2005. – 381 s.

14. Shevchuk P. I. Sotsialna polityka / Shevchuk P. I. – Lviv: Svit, 2003. – 400s.

15. Iurydychna entsyklopediia : u 6 t. / redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. – K. : Ukr. entsykl., 1998. – T. 1 : A–H. – 1998. – 341 s.

16. Daisi A. Vstup do vchennia pro pravo Konstytutsii. Anatomii liberalizmu. Polityko-pravnychi vchennia ta verkhovenstvo prava. – 2008. – 678 s.

17. Holovaty S. Verkhovenstvo zakonu verus «verkhovenstvo prava»: filolohichna pomylka, profesiina nedbalist chy naukovyi dohmatzym? // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2003. - № 2-3.

18. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne starkhuvannia: Zakon Ukrainy vid 14.01.1998 r. № 16/98-VR// Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1998, № 23, st.121.

19. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Za-kon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII: za stanom na 27.03.2018r. // Vido-mosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 1, st. 1).

20. Rekomendatsiia Rec (2006) 6 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo vnutrishno peremishchenykh osib / Komitet Ministriv Rady Yevropy. 05.04.2006. Yevropy. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1> (data zvernennia: 24.02.2020).

21. Halkin V.L. Kotova L.V. Problema lehitymatsii dokumentiv, vydanykh okupatsiinoiu vladoiu, na shliakhu do zabezpechennia pensiinykh prav vnutrishno peremishchenykh osib /V.L. Halkin, L.V. Kotova // Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats. Sievierodonetsk : SNU im. V. Dalia 2019. № 2 (38). S. 64-73.

22. Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy: Zakon Ukrainy vid 21.11.1992 r. № 2811-XII//Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1993, № 5, st.21

23. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia vid 09.07.2003 r. № 1058-IV// Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2003, №№ 49-51, st. 376.

24. Tatarenko H.V., Arsentieva O.S. Informatsiina ahresiia Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Istorychni paraleli // Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats. Sievierodonetsk : SNU im. V. Dalia 2018. № 1 (35). S.175-182.

Petrosian K.E., Kotova L.V. Exercise of the right to social protection by internally displaced persons: in the aspect of providing the principle of the rule of law. – Article.

The article analyzes international and national legal acts, as well as data, including statistics on certain aspects of the implementation of the right to social protection, including the legal provision of protection of internally displaced persons (further - IDPs). It is noted that with the beginning of the armed aggression of the Russian Federation in 2014, in Ukraine appeared people who were forced to leave their places of permanent residence and move to other regions of the state in order to avoid the negative consequences of the armed conflict. Official statistics on the number of unaccounted-for IDPs from the temporarily occupied territories of Donetsk and Lugansk regions and the Crimea, and particles including retired persons once again highlights the need to study the issue of the rights of internally displaced persons to social protection and development of effective mechanisms to improve the legal framework, enshrining the rights and freedoms of internally displaced persons in terms of ensuring the rule of law. It is stated that in terms of ensuring the principle of the rule of law, the right to social protection has a natural and legal nature, ie belongs to a person from birth, and therefore should be recognized and guaranteed by the state. Emphasized the indivisibility of the rule of law with such concepts as demokratiya and human rights, including the right to social protection. The authors clarify the important points of defining the concepts of "social protection" and "social security" and identify three main components of the social protection system. The authors noted that a number of features in the right to social protection in armed conflict in Ukraine internally displaced persons, in particular: firstly, stated that the right to social protection of internally displaced persons in attitudes depending on the presence of that person's help to confirm this status; secondly, it

is emphasized that in order to exercise his constitutional right, a person must open an account exclusively with the Sberbank; thirdly, it is established that the current legislation provides for the obligation of an internally displaced person to periodically undergo physical identification in a bank institution; fourthly, in case of non-compliance with the established conditions, a person is subject to restrictions in the exercise of his right to social protection by suspending social benefits, which violates the principle of the rule of law.

Key words: social protection, social security, social protection system, realization of the right to social protection, principle of rule of law.

Петросян К.Е., Котова Л.В. Реализация права на социальную защиту внутренне перемещенными лицами в аспекте обеспечения принципа верховенства права. – Статья.

В статье осуществлен анализ международных и национальных нормативно-правовых актов, а-же данных, в частности статистических, по отдельным аспектам реализации права на социальную защиту, в том числе по правовому обеспечению защиты внутренне перемещенных лиц (далее - ВПО). От-значений, с началом вооруженной агрессии Российской Федерации в 2014 году в Украине появились лица, во избежание негативных последствий вооруженного конфликта были вынуждены покинуть места своего постоянного проживания и переселиться в другие регионы страны. Официальная статистика по количеству взятых на учет ВПО с временно оккупированных территорий Донецкой и Луганской областей и АР Крым и доли среди них лиц пенсионного возраста в очередной раз подчеркивает необходимость исследования вопроса обеспечения прав внутренне перемещенных лиц на социальную защиту и раз-работки эффективных механизмов совершенствование законодательной базы, закрепляющей права и свободы внутренне перемещенных лиц в аспекте обеспечения принципа верховенства права. Констатируется, что в аспекте обеспечения принципа верховенства права, право на социальную защиту имеет естественно-правовой характер, то есть принадле-

жит лицу с момента рождения, а потому имеет признаваться и гарантироваться государством. Подчеркивается неделимость принципа верховенства права с такими понятиями как демократия и права человека, в том числе права в сфере социальной защиты. Авторами выяснены важные моменты определения понятий «социальная защита» и «социальное обеспечение» и выделены три главные составляющие системы социальной защиты. Авторами отмечено, что существует ряд особенностей в реализации права на социальную защиту в условиях вооруженного конфликта в Украине внутренне перемещенными лицами, в частности: во-первых, констатируется, что право на социальную защиту внутренне перемещенного лица поставлены в зависимость от наличия у такого лица справки на утверждение этого статуса; во-вторых, подчеркивается, что в целях реализации своего конституционно-го права лицо должно открыть счет только в Сбербанке; в-третьих, устанавливается, что действующее законодательство предусматривает обязанность внутренне перемещенного лица периодически проходить физическую идентификацию в учреждении банка; в-четвертых, в случае несоблюдения установленных условий осо-ба испытывает ограничения в реализации своего права на социальную защиту путем остановки социальных выплат, нарушает обеспечения принципа верховенства права.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, система социальной защиты, реализация права на социальную защиту, принцип верховенства права.

Авторська довідка:

Петросян Крістіна Єрвандівна – аспірант кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Котова Любов Вячеславна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Стаття надійшла до редакції: 17 квітня 2021р.